

VEGASTADEN, DETALJPLAN 2

Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1,
Haninge kommun, Södermanland

Frivillig arkeologisk utredning, etapp 1

Rapporter från arkeologikonsult 2008:2191

Cecilia Lindblom

VEGASTADEN, DETALJPLAN 2

Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1,
Haninge kommun, Södermanland

Frivillig arkeologisk utredning, etapp 1

Rapporter från arkeologikonsult 2008:2191

Cecilia Lindblom

Arkeologikonsult
Box 466
194 04 Upplands Väsby
Tel 08-590 840 41
Fax 08-590 721 41
www.arkeologikonsult.se

Sammanfattning

Arkeologikonsult har utfört en frivillig arkeologisk utredning etapp 1 på fastigheterna Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1, Österhaninge socken, Södermanland, i syfte att identifiera eventuella oregistrerade fornlämningar. Arbetet omfattade kart- och arkivstudier samt inventering i fält. Inom utredningsområdet fanns sedan tidigare fyra registreringar i FMIS (Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister). Vid utredningen påträffades inga nya fornlämningar, men en yta har markerats som indikationsområde.

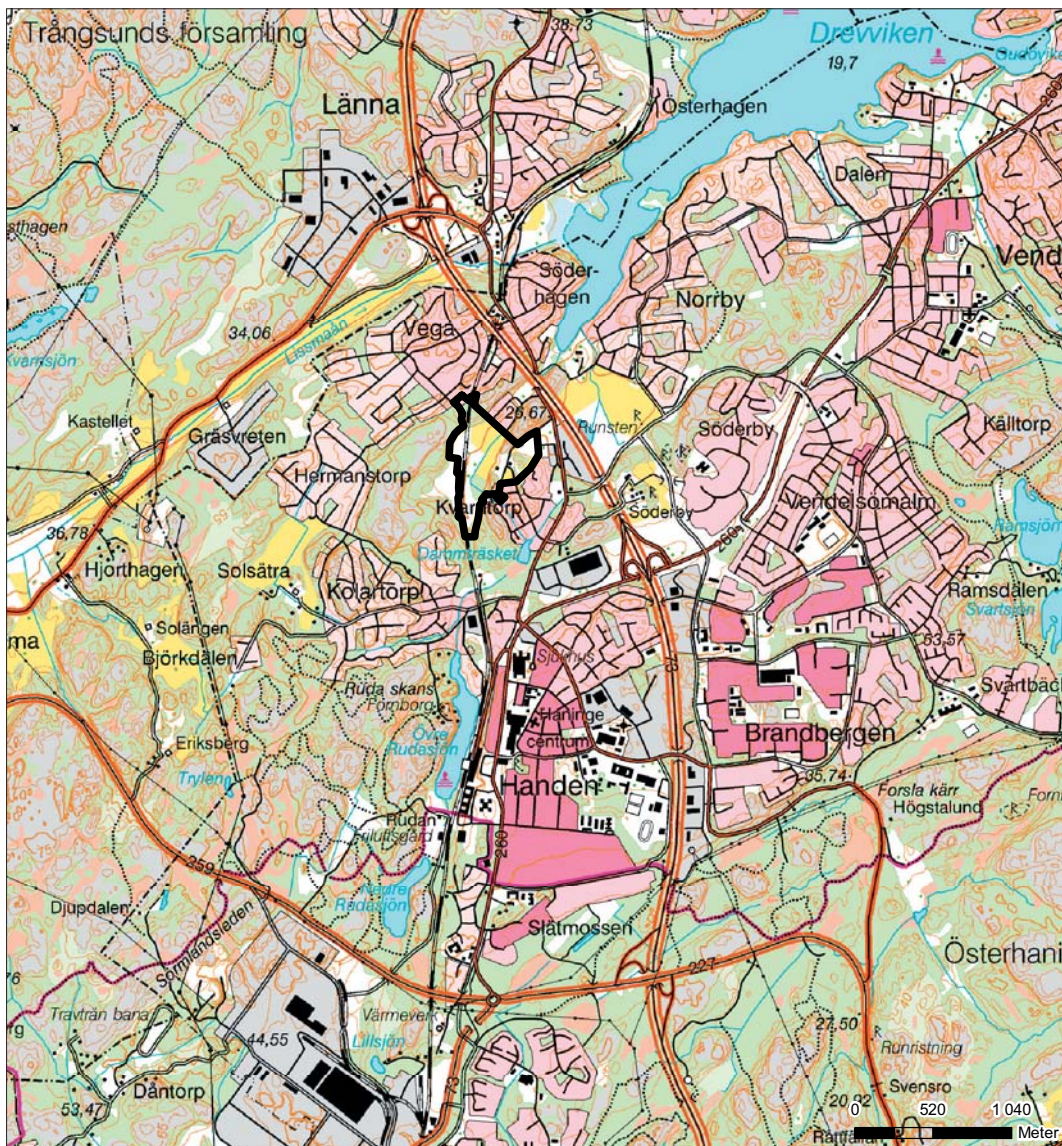

Fig. 1 Utredningsområdet (Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1) markerat på Terrängkartans blad 101 SO. Skala 1:50 000.

Innehållsförteckning

Inledning.....	6
Utredningsområdets karaktär.....	6
Fornlämningsbild och tidigare antikvarisk verksamhet.....	6
Täckeråker i historisk tid.....	7
Genomförande.....	11
Utredningsresultat.....	11
Sammanfattande utvärdering.....	13
Referenser.....	14
Tekniska och administrativa uppgifter.....	15

Inledning

På uppdrag av Stena fastigheter, L.E. Lundberg, Togo Danielsson och Haninge kommun har Arkeologikonsult genomfört en frivillig arkeologisk utredning etapp 1 på fastigheterna Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1, Österhaninge socken, Södermanland (fig. 1). Exploatörerna har för avsikt att utveckla fastigheterna för byggnation av hus för både bostäder och kommersiell verksamhet samt vägar in i området. Projektet går under namnet Vegastaden. Haninge kommun har i september 2006 godkänt det planprogram som lagts fram. Fältarbetet utfördes av två arkeologer från Arkeologikonsult under en dag i februari och en halv dag i maj 2008.

Syftet med den frivilliga arkeologiska utredningen etapp 1 var att undersöka förekomsten av fasta fornlämningar och kulturhistoriska miljöer inom exploateringsområdet.

Utredningsområdets karaktär

Utredningsområdet omfattar hela eller delar av tio fastigheter (Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1) som är belägna invid pendeltågslinjen mellan Stockholm och Nynäshamn, mellan stationerna Handen och Skogås. Strax norr om utredningsområdet ligger Drevviken och söder därom Övre Rudasjön. Denna del av Södermanland karaktäriseras av ett sprickdalslandskap med branta skogsbeklädda höjdparter med morän och hållmark och mellan dessa låglänta dalgångar med sedimentära jordarter, framför allt lera. Skog växer främst uppe på höjdsträckningarna, men även på mindre partier i de låglänta delarna. Höjdnivåerna i utredningsområdet varierar mellan ca 25-50 m.ö.h. De högsta partierna är belägna i nordväst och i öster. Mellan dessa höjdsträckningar går en nordöst-sydvästligt orienterad flack dal som i förlängningen leder fram till Drevviken (se fig. 2). I dalgången löper ett mindre vattendrag. Stora delar av den låglänta ytan, främst i den södra delen, är idag sank. Området gränssar till bebyggelse i norr, öst och söder samt mot skogsmark i väster. Merparten av det berörda området är idag obebyggt och används delvis som betesmark. I området finns några mindre, grusade vägar i öster, ett fåtal boningshus i nordväst och öst samt en ridbana i dalgången.

Fig. 2 Den norra delen av den flacka dalgång som går i utredningsområdets västra del. Foto taget mot NÖ.

Fornlämningens bild och tidigare antikvarisk verksamhet

Inom utredningsområdets gränser finns sedan tidigare fyra registrerade lämningar i FMIS (Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister). Se fig. 5.

- Österhaninge 96:1. Övrig kulturhistorisk lämning. Vägbank på ömse sidor om järnvägslinjen som delar sig i två i NV. 3-4 m bred och ca 2 m hög.
- Österhaninge 260:1. Bevakningsobjekt. Västra Täckeråkers bytomt.
- Österhaninge 324:1. Övrig kulturhistorisk lämning. En stensättningsliknande lämning.

Österhaninge 325:1. Övrig kulturhistorisk lämning. Område med stensättningsliknande lämningar.

De stensättningsliknande lämningarna (324:1, 325:1) ligger intill bytomten. Samtliga dessa har från början varit registrerade som gravar (fyra högar, sju stensättningar), vilket reviderades vid en inventering 1981 (FMIS) då de fick sin nuvarande beskrivning. Bytomten har inte inventerats tidigare utan är utprickad i FMIS utifrån en karta från 1638. Vägbanken upptäcktes vid den utredning som gjordes för Nynäshamnsbanan (Granath Zillén 1992), då järnvägslinjens sträckning utreddes.

I det direkta närområdet har ytterligare en arkeologisk utredning genomförts. År 1991 gjorde Stockholms läns museum en utredning vid Östra Täckeråker, som ligger närmre Drevviken (SLM 1991:8). Vid denna påträffades fyra nya arkeologiska lämningar: en halväg (Raä 189:1), ett område med kulturlager (Raä 190:1), en stenröjd yta (Raä 191:1) samt en stenröjd yta/odlingterrass (Raä 192:1). Området hyste sedan förut ett gravfält (Raä 121:1), en ensam grav (Raä 123:1) samt en runsten (117:1).

I det aktuella utredningsområdets närhet finns ett flertal förhistoriska lämningar, varav de flesta utgörs av gravfält, ensamma gravar och bytomter. Majoriteten av dessa lämningar ligger intill Drevviken eller i anslutning till de dalgångar som lett till sjön. Det är främst järnåldern samt efterföljande tidsperioder som är representerade. Lämningar från brons- och stenålder finns dock väl representerade i andra delar av Haninge kommun (se bla. Wikell 1989). Så har exempelvis ett flertal mesolitiska boplatser varit föremål för arkeologiska undersökningar i Jordbro söder om utredningsområdet (Ahlbeck et al. 2007).

Efter genomgång av arkivmaterial i ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet) och Historiska museets lösfyndsregister kunde det konstateras att inga uppteckningar om lösfynd funna i utredningsområdet finns registrerade.

Täckeråker i historisk tid

De äldsta skriftliga beläggen för Täckeråker är från 1473 då en Anders i *Taekkeraker* omnämns. Enligt källorna utgjordes denna bebyggelseenhet under 1500-talet av två skattehemman (Janzon & Rahmqvist 2002). På en karta från 1638 (se fig. 3) är tre gårdar utritade, ett skattehemman och två frälsehemman (LMS A127-57:C6:2-3). En av dessa, betecknad som nr 2 på 1600-talskartan, ligger närmare Drevviken och kallas under senare tid för Östra Täckeråker. Gårdarna nr 1 och 3, de som senare gått under namnen Västra Täckeråker och Lilla Täckeråker, är däremot belägna i det område som omfattas av Raä 260:1. Namnet Täckeråker kommer av orden för ”täck, behaglig”, på fornsvenska *thaeck/er/*, och åker (Nyström 1990). Ortnamn med ordet åker i för- eller efterled har oftast sitt ursprung i förhistorien, men eftersom ordet har använts ända in i våra dagar kan ortnamn med åker i princip vara bildade ända in i vår tid (Wahlberg 2003). Eftersom Täckeråker har medeltida belägg kan namnet inte vara yngre än just 1400-tal, men troligtvis går det tillbaka till järnåldern. Det är möjligt att det ursprungliga gårdsläget utgjorts av det som sedermera blev Östra Täckeråker. Detta område ligger mycket strategiskt, nära Drevviken, samt huserar gravfält från järnåldern. På kartan från 1638 är i princip hela utredningsområdet utnyttjat för odling eller bete. Det samma gäller laga skifteskartan från 1877 (LMS A127-57:2). På denna karta finns dock inte den norra gården (nr 3) med, vilket innebär att den flyttats eller övergivits någon gång mellan 1638 och 1877 (fig. 4). Gård nr 1, däremot, har varit bebodd ända in i våra dagar. I den södra delen av utredningsområdet har det stått en kvarn (se fig. 3). Detta område intill vattendraget är idag bebyggt och omgrävt och några rester efter kvarnen kunde ej observeras vid inventeringen.

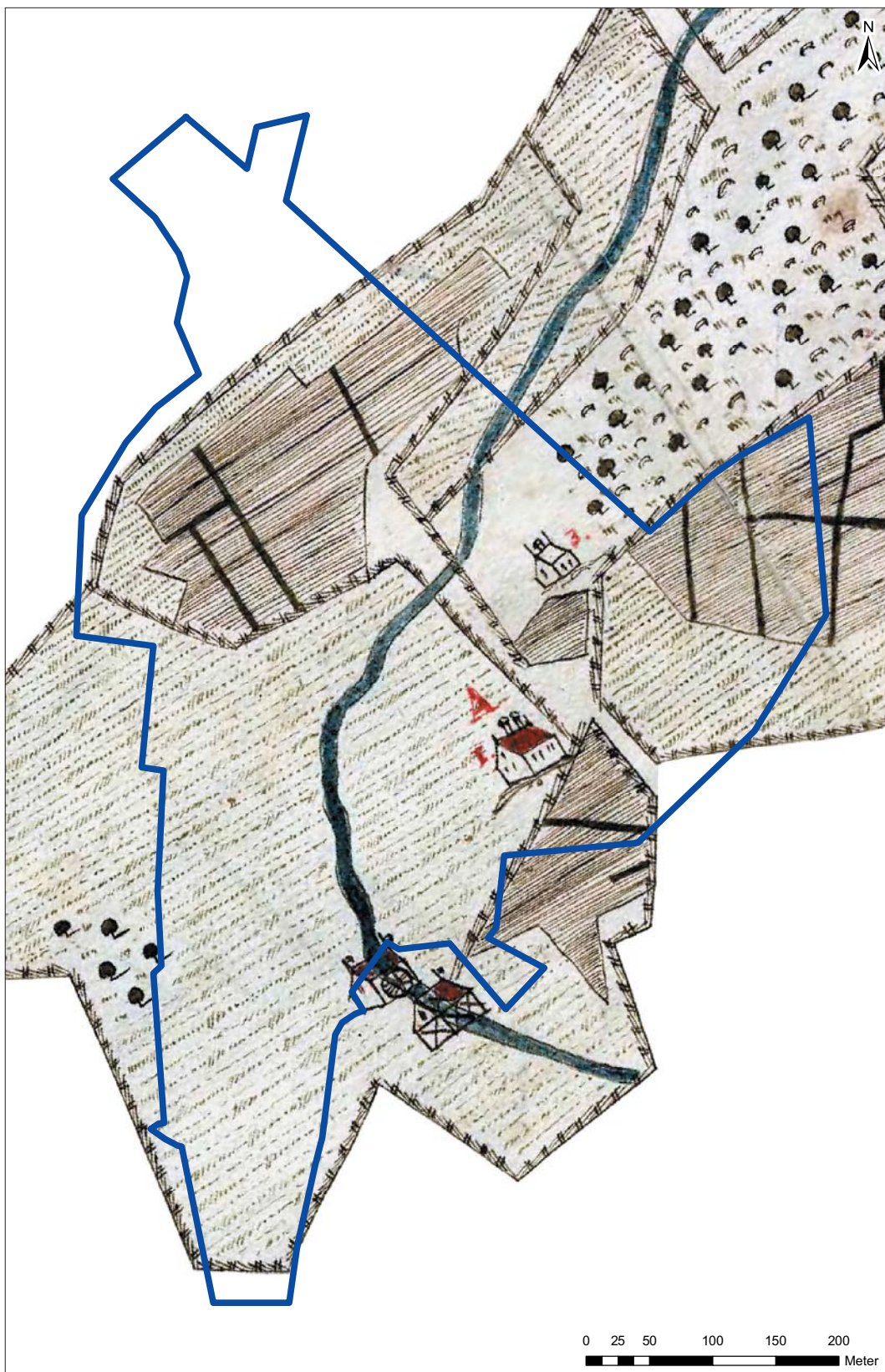

Fig. 3 Utredningsområdet markerat på en geometrisk delination av Täckeråker från 1638. Här syns endast två gårdar då östra Täckeråker ligger nordost om kartbilden. I södra delen av kartan syns en kvarn. Skala 1:5 000.

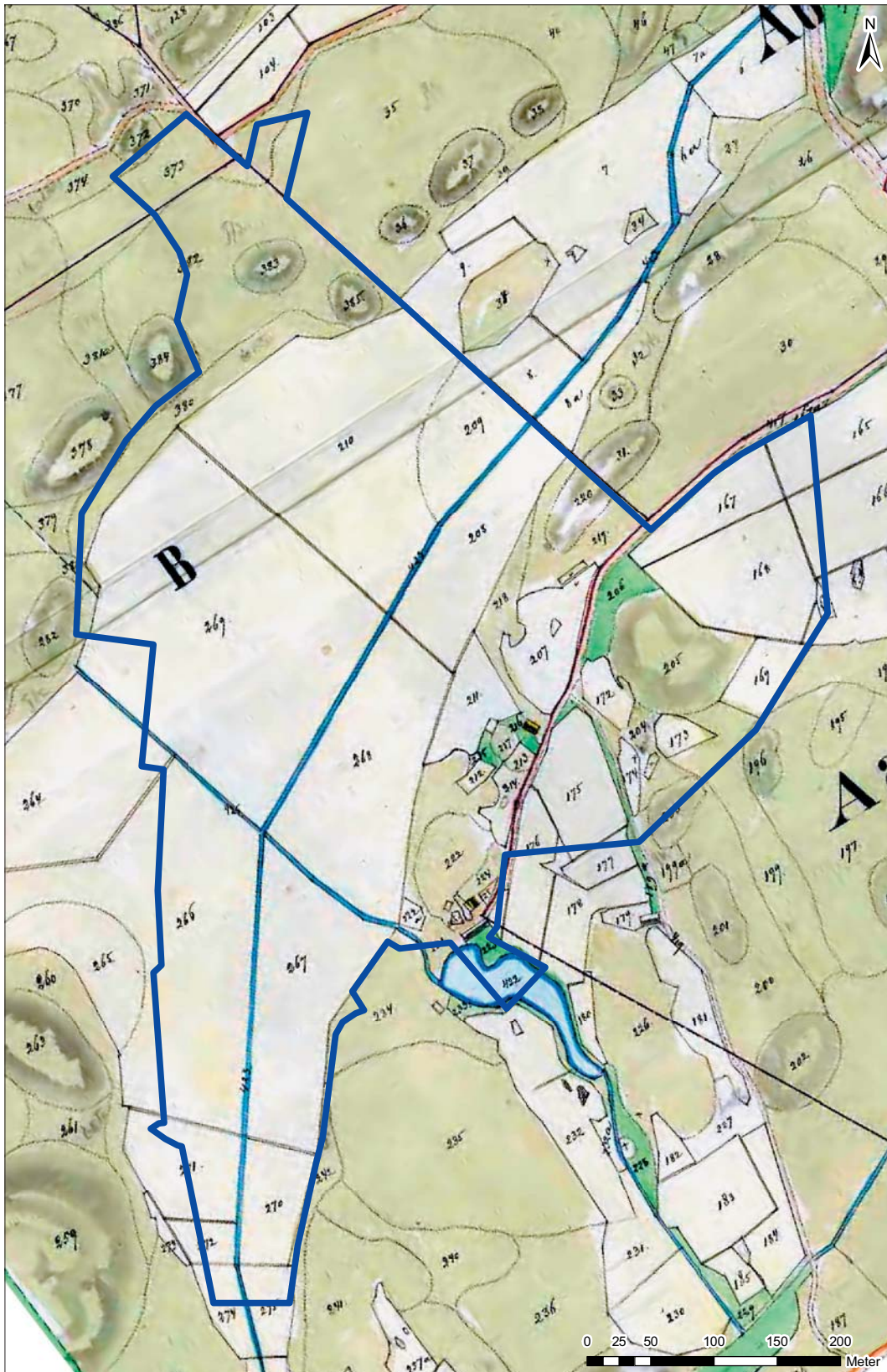

Fig. 4 Utredningsområdet markerat på laga skifteskartan från 1877. Skala 1:5 000.

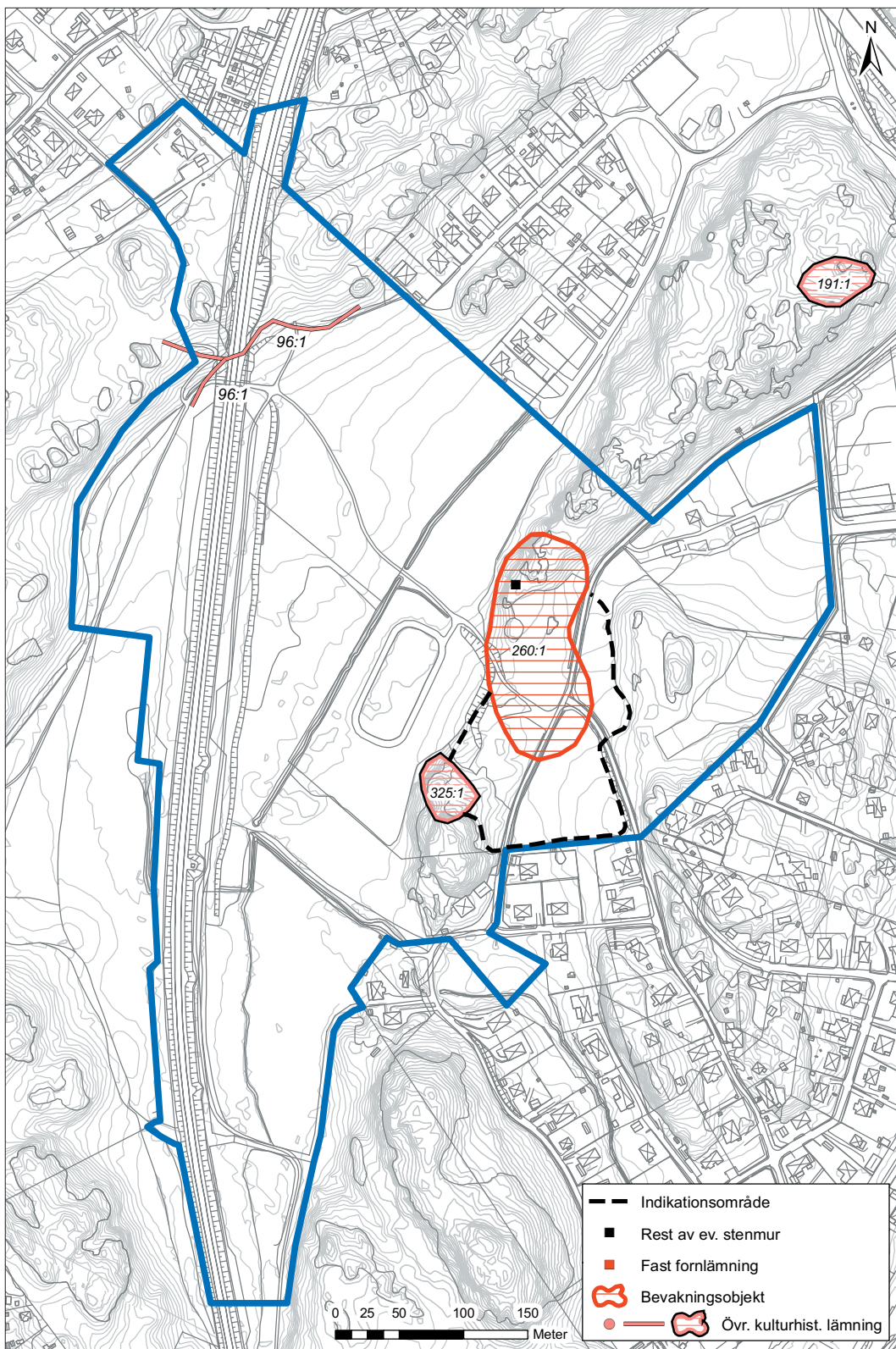

Fig. 5 Plan över utredningsområdet med FMIS-registreringar samt indikationsområde markerat.
Skala 1:5 000.

Genomförande

Utredningen har innefattat följande arbetsmoment:

- Kart- och arkivstudier
- Fältrekognoscering inklusive jordsondning
- Arkeologisk analys
- Redovisning av resultatet i text, fotografier och kartor i föreliggande rapport.

Arbetet inleddes med en genomgång av relevant arkiv- och kartmaterial. Syftet med denna inledande genomgång var att ta reda på hur området använts under förhistorisk och historisk tid och att därigenom framställa ett underlag för det därpå följande fältarbetet. Arkiv som kontrollerades var Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS), Historiska museets databas över lösfunna föremål, liksom arkivmaterial vid Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). Detta arbete omfattar bl.a. en genomgång av förekomsten av lösfynd, tidigare bebyggelse, äldre uppteckningar angående området, hur jorden brukats genom århundradena, äldre arkeologiska rapporter och uppteckningar. Härigenom kan man ringa in områden som är av större intresse och som kan indikera förhistoriska boplatslägen etc. Vid fältinventeringen genomsöktes dock hela den berörda ytan, även om extra stor vikt lades vid de områden som ringats in vid kart- och arkivstudierna samt de lämningar som redan var registrerade i FMIS. För att kontrollera markens beskaffenhet och upptäcka eventuella kulturlager etc. gjordes provstick med en jordsond. Vid inmätning användes GPS. Fältrekognosceringen utfördes under en och en halv dag av två arkeologer från Arkeologikonsult.

Utredningsresultat

Inventeringen av området visade att marken på de allra flesta ställen var lerig, ibland med någon sandinblandning. Ovan mark syntes inga tidigare ej kända fornlämningar, men ett större område bedömdes som intressant p.g.a. sitt läge. Nedan följer en redovisning av de redan registrerade lämningar som finns i området samt de nytillkomna indikationsområden som identifierades vid inventeringen (se fig. 5).

1. Raä 96:1 Vägbank. Denna kunde identifieras vid inventeringen. Dess sträckning följer kanten på åkermarken på de historiska kartorna (se fig. 3).

2. Raä 260:1 Västra Täckeråkers gamla bytomt. Läget för den norra gården (nr 3 enligt fig. 3) kunde identifieras, men inga stensyllar eller andra lämningar efter hus syntes i ytan (se foto på framsidan). Rester efter vad som troligen varit en mur påträffades i utkanten av området i NV (se fig. 5). Vid sondering av marken påträffades kol och bränd lera. Ytan är gräsbevuxen och består i den norra delen av en del ren hållmark och moränbemängd mark. Inprickningen i FMIS är därmed förskjuten något för långt åt N.

Den södra gården (nr 1) bör ha omfattat ett större område än vad som redovisas i FMIS, då detta endast tar med en ytterst liten yta närmast väggkorsningen (se fig 6). Platsen har varit bebyggd ända in i nutid, men inga byggnader står kvar. Idag syns inga stensyllar, men bl.a. fruktträd, en syrenberså och en jordkällare vittnar om dess existens. Hela ytan mellan 260:1 och 325:1 kan ha utnyttjats för gårdens räkning.

3. Raä 325:1 Stensättningsliknande lämningar. De lämningar som beskrivs i FMIS såsom liggande på den NV sidan av en sluttning kan i dagsläget inte identifieras trots noggrann in-

Fig. 6 Läget för den södra av de två gårdarna tillhörande Västra Täckeråker. Foto taget mot NV.

Fig. 7 Yta SÖ om bytomten som har ringats in som indikationsområde. Foto taget mot SÖ.

ventering av det utprickade området och ytorna intill detta. Området är idag bevuxet av träd, buskar och högt gräs. På grund av terrängen, som delvis är mycket brant och består av ren håll, finns inte så stor tillgänglig yta för dessa lämningar. Ett par mycket små och oregelbundna stenansamlingar låg strax nedanför branten i söder, men såg ut att vara naturliga. En större stenansamling låg i Ö, på gränsen till det utprickade området och var ca 7x7 m stort. Detta beskrivs också under punkt fem (se nedan) och hör kanske snarare ihop med gården.

4. Raä 324:1 Stensättningsliknande lämning. Lämningen är utprickad i FMIS intill den grusväg som går förbi de båda gårdslämningarna, men beskrivs samtidigt såsom liggande ca 20 m rakt västerut från vägen. Huruvida det ena eller det andra är rätt är inte av någon avgörande betydelse, eftersom denna lämning inte kunde identifieras i området över huvud taget. Ett stort område nära vägen är idag urgrävt och där ligger stora mängder med ris, bråte och annat avfall. Om Raä 324:1 varit belägen här bör det därför inte finnas något kvar av den.

5. Indikationsområde Område Ö och S om Västra Täckerråkers bytomt. Området har enligt de historiska kartorna utnyttjats som odlings-/betesmark och ligger på samma lilla naturligt avgränsade yta omgiven av smärre höjder som gårdslämningarna. Söder om det område som utprickats i FMIS finns idag ett par terrassliknande små förhöjningar, vilka i grunden är naturliga, men kan ha utnyttjats för gårdens räkning. Alldeles på gränsen till Raä 325:1 finns ett ca 7x7 m stort område med stenar, idag övervuxna med gräs, buskar och mossor. Huruvida detta är del av Raä 325:1 eller hör till gården går i nuläget inte att avgöra. Hela ytan mellan 260:1 och 325:1 kan ha utnyttjats för gårdens räkning, se figur 7.

Sammanfattande utvärdering

Utredningen visar att den största delen av området ej är av antikvariskt intresse, vilket det topografiska läget och jordmånen i kombination med en frånvaro av bosättningsindikerande lämningar såsom gravar, skärvstenshögar och dylikt tyder på. Bytomtsläget är dock intressant och bör kunna ha varit attraktivt för bosättning under en mycket lång tid, både förhistorisk och historisk. Även här saknas dock gravar och andra lämningar av förhistorisk art synliga ovan jord. Strax söder om bytomten finns ett antal stensättningsliknande lämningar registrerade, men dessa kunde inte återfinnas vid inventeringen. Ytorna öster och söder om bytomten ligger inom samma begränsade område, omgivet av smärre höjder, och bör vara intressanta som boplatsläge (se punkt fem ovan). Arkeologikonsult rekommenderar att bytomtsläget förundersöks för att utröna ålder och omfattning av dessa lämningar. Arkeologikonsult rekommenderar vidare att det nyss nämnda indikationsområdet undersöks i samband med en eventuell förundersökning av bytomten. Den i anslutning till bytomten liggande ytan där stensättningsliknande lämningar finns registrerade i FMIS kan i sådana fall undersökas vid samma tillfälle.

Beslut om eventuella antikvariska åtgärder fattas av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Referenser

Arkiv och otryckta källor

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister (FMIS)

Lösfyndsregistret, Statens historiska museum (SHM)

Digitala ortnamnsregistret, Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI)

ATA dnr 4231/91. Torfast och Täckerråker. Arkeologisk utredning 1991 föranledd av detaljplan Norrby 1, Österhaninge socken, Haninge kommun. Stockholms läns museum. Rapport 1991:8.

Tryckta källor

Ahlbeck, M., Gill, A., Isaksson, M. & Papmehl Dufay, L. 2007. *Jordbromalm 4:2. Arkeologisk förundersökning av stenåldersboplatsen RAÄ 233, Österhaninge sn, Södermanland. Rapporter från Arkeologikonsult 2007:2132*. Upplands Väsby.

Granath Zillén, G. 1992. *Nynäsbanan, Västerhaninge-Älvsjö, Stockholms län, Södermanland. Arkeologisk utredning etapp 2*. Stockholm,

Janzon, K. & Rahmqvist, S. 2002. *Det medeltida Sverige. Band 2. Södermanland, 1*. Stockholm.

Nyström, S. 1990. *Ortnamn i Haninge*. Haninge.

Wahlberg, M. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala.

Wikell, R. 1989. *Bronsåldern. Bygdens etablering. I: Haninges historia*. Haninge.

Kartor

Täckerråker nr 1-3 , Österhaninge socken, Stockholms län. Geometrisk delination 1638. LMS A127-57:C6:2-3.

Täckerråker nr 1-3 , Österhaninge socken, Stockholms län. Laga skifte 1877. LMS A127-57:2.

Tekniska och administrativa uppgifter

Arkeologikonsults projektnummer:	2008:2191
Uppdragsgivare:	Stena fastigheter, L.E. Lundberg, Togo Danielsson Byggnads AB Haninge kommun
Fastighet:	Täckeråker 1:186, 1:2, 1:5, 1:6, 1:9, 2:11, 2:14, 2:4, 2:73, 11:1
Socken:	Österhaninge
Kommun:	Haninge
Landskap:	Södermanland
Län:	Stockholms län
Ekonomiska kartans blad:	1013g & 1012g
Typ av undersökning:	Frivillig arkeologisk utredning etapp 1
Utförandetid:	7 februari & 26 maj 2008
Projektledare och rapportansvarig:	Cecilia Lindblom
Inventering:	Cecilia Lindblom & Anna Lagerstedt
Bildbehandling, layout:	Toralf Fors
Kartor:	Medea Huuva

Arkeologikonsult Tel 08-590 840 41
Box 466 Fax 08-590 725 41
194 04 Upplands Väsby www.arkeologikonsult.se

